

Fra Gjøvik bibliotek.

Erling Berge

Om ungdom og bokleg kultur:

Skal generasjonskløfta bli til kulturkløft?

I aldersgruppa 13–15 år var 78 % brukarar av biblioteket, i aldersgruppa 16–24 år berre 35 %. Og bibliotekarbeidarar får dårleg samvit¹⁾. Kvar har dei svikta sidan kundane deira desserterer i flokk og følgje? Samtidig hevdar fleire og fleire sentrale kulturpersonar at skriftkulturen vår står svakt. Det er underforstått at om ikkje eit krafttak blir tatt, vil det bli enno verre. Om dei også meiner det var betre for ein generasjon sidan skal vere usagt.

Vi kan i alle høve ikkje vite noko om det

var verre eller betre før. Til det mangler vi for mye data. Men om vi kontrollerer for veksten i bokmasse og fordelinga av bibliotek og folk, tar i betraktning dei mange fleire bøkene rundt om i velstelte stover og moterette bokreolar, vil mitt tips vere at ungdom idag i gjennomsnitt konsumerer fleire spaltemeter tekst enn dei gjorde for 30 år sidan. Likevel synest vi det er for lite. Det trur eg skuldast at standardkrava har vakse mye meir enn gjennomsnittskonsumet. Ei anna sak er at teksten dei konsumerer ofte er nært kombinert med bilete. Og biletbøker og teikneseriar høyrer ikkje med i bokkulturen. Teikneseriekonsumet

blir snarare teke som prov på forfallet hos ungdommen. Her er vi kanskje i nærleiken av noko viktig. Det er ikkje berre det at ungdommen konsumerer mindre bøker enn vi synest dei burde. Dei konsumerer også andre bøker enn det vi synest dei burde. Konsekvensane av dette konsumet kjenner vi dårleg. Men mange har ei kjensle av at ungdom kanskje lærer andre verdiar, lærer ein annan kultur enn vi synest dei burde.

For ungdommen blir ikkje utan kultur sjølv om dei synest mangle interesse for den klassiske bokkulturen. Alternativet til vår kultur er ikkje ukultur, men ein annan kultur. Og

¹⁾ Statistisk Sentralbyrå: Undersøkelse om bruk av folkebibliotek 1978. Oslo, 1979.

denne andre kulturen går det an å studere. Om den skal få eit namn som kontrast til bokkulturen kunne vi kalle den for teikneseriekulturen eller videokulturen. Det bør ikkje i utgangspunktet vere gitt at den er å forkaste. I alle fall er den her for å bli, og om ingen tar den på alvor på dens eigne premisser, vil generasjonskløfta raskt utvikle seg til ei kulturkløft.

Kultur er uløseleg knytt til språk. Men når sosiologar talar om kultur, meiner dei noko meir fundamentalt enn musikk, biletkunst, teater og litteratur. Dei talar om tillærte mønster for å gripe, vurdere og verdsette røyndomen. Den fremste reiskapen for å gripe røyndomen, er språket – tale og skriftspråket. Men etter mi mening er vi i ferd med å få eit supplement til dette: eit biletspråk eller kanskje heller eit teikneseriespråk. Og når språket endrar seg vil kulturen endre seg. Skal vi skjønne meir av kva som er i ferd med å skje, må vi vite litt både om eigenskapen ved dei ulike språkmedia, litt om korleis syn og høyrsel spelar saman hos brukarane av språket og litt om korleis bruken av språket i dagleglivet både formar språket og kulturen som veks fram.

Digital og analog kommunikasjon

Det er ein vesensskilnad mellom ein tekst og eit bilete. Skrift fører informasjon frå sendar til mottakar i digitalisert form. Informasjon er digitalisert når den er stykka opp i små klart skilde bitar som kan sendast mottakaren kvar for seg. Informasjonen i eit bilete er koda i analog form. For å tolke budskapet i biletet må ein sjå heile biletet. Og når vi ser biletet, er informasjonen med ein gong presist fastlagt. Til dømes vil fargen på eit andlete vere fastlagt presist og umiddelbart. I ein tekst vil ein ikkje klare det utan å ty til fysikkens omgrep. Og til meir presise vil freistar vere til meir uforståeleg blir teksten.

Når ein tar omsyn til at augo våre er spesialkonstruerte for å registrere informasjon i form av bilete, må ein kunne seie at den samanhengande teksten i mange samanhengar er ein svært langsam omveg for å nå fram til hjernen med ein budskap. No visar det seg at

det ikkje er nok å snakke om «hjernen» i slike samanhengar. Vi har to hjernehalvdeler som på mange måtar opererer uavhengig av kvarandre. Frå hjerneforskninga veit vi at det er den venstre hjernehalvdelen som analyserer og deler opp eit problem medan den høgre hjernehalvdelen oppfattar heilskapar og kjenslespekteret (Ferguson 1980). Den digitaliserte samanhengande teksten utan bilete vil altså tale hovudsakleg til den venstre hjernehalvdelen medan den analoge biletkommunikasjonen hovudsakleg vil tale til den høgre hjernehalvdelen. Dette skillet er viktig av to grunnar. Det kan både vere med å forklare motsetningane mellom bokkulturen og videokulturen og det ber bod om at det ikkje er noko nødvendig motsetning mellom desse.

Noko av det viktigaste i ein kultur er formidlinga av verdistandardar, oppfatningar av rett og gale, viktig og uviktig. Desse oppfatningane blir sjeldan effektivt formidla i klartekst. Vi får dei inn som usagte bodskaper. I eit skriftspråk er det relativt vanskeleg å gjere dette effektivt. I biletspråket lett. Utviklinga i reklamekunnskapen viser dette.

Det er også verdt å merke seg at i biletkommunikasjonen er den viktige usynlege budskapet ein relativt stor del av det som blir formidla samanlikna med ei skriftleg framstilling som det tar like lang tid å kommunisere. Det som er viktig i denne samanhengen er likevel at biletkommunikasjonen går utanom den verbale delen av intellektet vårt. Dette gjer det vanskeleg for oss å tenke igjennom kva vi får tilført. Vi mangler orda og midla til å reflektere over våre eigne haldningar. Dermed kan vi heller ikkje samanlikne oss med våre næraste medmenneske ut over den grunnleggjande kjensla av gruppedlemsskap eller avstand som umedvetne haldningar gir grunnlag for. Den einaste måten å forme noko etter mønster av biletkommunikasjon er å ta for seg sin eigen kropp.

Gjennom klær og kosmetikk gir ungdom i dag eit visuelt uttrykk for litt av det dei har opplevd gjennom biletkommunikasjon. Den journalistiske diskusjonen omkring hippikulturen eller YAP-kulturen synest ikkje å ha sett dette. Det blir rein symptomregistrering. Vi ser resultatet av korleis ungdomskulturen utviklar seg, men ser enno ikkje den samfunnsmessige dy-

namikken som ligg til grunn for observasjonane. Samanhengen mellom mediakonsumet i 60- og 70-åra og dagens YAP-kultur er løynt for oss. Det næraste vi kjem er ei gnagande uro for kva «vold og video» skal gjere med ungdommen. Skal vi vinne attende sjølvinnsikten, må vi ta biletkommunikasjon på alvor, ikkje legge den til sides som B-kultur. Først med innsikt i korleis biletkommunikasjonen fungerer kan vi ha sjansje til å påverke dei haldningar og verdiar videokulturen lærer bort. Eit første steg mot ein slik innsikt må vere å sjå nærare på sambandet mellom språk og kultur.

Språk og kultur

Skriftspråket er digitalt. Det vel ut biter av røyndomen og nemner dei. Og språket er nyttig nettopp så lenge det vel ut biter av røyndomen og kategoriserer den verda vi lever i.

Faktisk kan vi seie at språket SKAPER verda vi lever i. Men den verda språket skaper, møter kvar dag røyndomen. Og nytten av den verdsmodellen språket skaper, blir testa kvar dag gjennom bruken av språket. Er språket ein nyttig reiskap for viljen vår? Får vi fortalt omverda det vi ønskjer? Finst det ord som fortel om opplevingane våre og den innsikt dei har gitt oss? Den røyndomen vi lever i og dei opplevingane den gir, varierer svært mye frå menneske til menneske. Den varierer i dag kanskje meir enn nokon gong tidlegare i historia vår. Her ligg nøkkelen til mye av det som skjer både med språket vårt og med biletkommunikasjonen.

Daglegsspråket, morsmålet vårt, vart utvikla i ei enkel verd der det allmenne erfaringsgrunnlaget som låg under språkkjensle og forståing, var stort og dominerande. Språket både skapte denne røyndomen ved å sette namn på den og verka som ein effektiv reiskap for folk ved at det spegla dei viktigaste sidene ved den opplevde røyndomen.

I dag er vi raskt i ferd med å misse det allmenne erfaringsgrunnlaget som eit dominerande drag i kvardagen. Sjølv om vi framleis har veret, skattane og NRK å samtale om, er dei for folk flest ein liten og mindre viktig del av kvardagen. Liv, helse og framtid er ikkje avhengig av korleis ver og vind

Barn og unge vokser i dag opp med skjermen som informasjonskilde...

verkar inn på årsveksten. Og NRK er raskt i ferd med å misse den dominerande posisjonen sin til å definere kva folk skal få oppleve utanom kvardagen sin. Den viktige delen av kvardagsopplevingane får fleire og fleire i det vi kanskje kan kalle små stammesamfunn.

Samfunnsforskarar deler befolkninga inn i grupper etter kjenneteikn som yrke, utdanning, kjønn eller alder og snakkar om dette som viktige deler av samfunnsstrukturen fordi folk frå ulike slike grupper oppfører seg ulikt på mange måtar og i mange situasjonar. Ein grunn til at ei slik gruppeinndeling er viktig og kan forklare skilnader i atferd, ligg i at den samsvarar med skilnader i kvardagslivet til folk innan dei ulike gruppene. På kvar sin måte steller dei med problem folk i andre grupper nesten aldri opplever frå same synsstad. Ein dominerande del av det kvardagslege erfaringsgrunnlaget er det berre folk frå same gruppa som eigentleg skjønar anten no gruppa er ungdom eller bibliotekarbeidarar. Språkbruken vår tar farge av det. Dei gamle orda får små vridningar i tyding og nye ord blir konstruerte. Sjølv når vi freistar å unngå fagsjargong og framandord, er det vanskeleg å unngå mistydingar ved at same ordet kan ha litt ulik valør for ulike grupper (jfr. omgrepet finkultur). Når erfaringsgrunnlag og språk på denne måten byrjar å skilje seg ut for ulike folkegrupper, er det nye kulturar eller subkulturar som er i ferd med å bli skapt. I dette biletet er imidlertid videokulturen spesiell sidan den bygg på eit språk som verkar på sida av skriftspråket og med ein heilt annan kulturell dynamikk.

Får vi eit biletspråk?

Både teater og målarkunst har nytta biletkommunikasjon. Men av naturlege grunnar har dei kvar på sin måte funne grenser for korleis bileta dei skapte, kunne vise ut over det synlege innhaldet. Da produksjon av film kom i gang tok utviklinga eit langt steg framover. Men først med teikneseriane har ein klart å velje ut einskilde sider av røyndomen slik at ein kan skape ei verd på same måten som språket. Ein klarer no å fortelje mange slags historier utan bruk av tekst i det heile. Tenk berre på «Streken» som NRK jamnt sender som pauseprogram. På mange måtar har nok film og teikneseriar påverka kvarandre. Men det store dilemmaet for begge er tilhøvet til tale og skriftspråket. Det er stor variasjonsbreidd for korleis ulike film/teikneserieprodusentar klarer å få tekst og bilete til å fungere saman. I kva grad skal tekst og bilete fortelle samme historia? I kva grad skal dei utfylle kvarandre? Og ikkje minst: er det skrift/tale som fortel det viktige eller er det bileta?

Vi kan studere litt av variasjonsbreidda i dei daglege små drypp av framandlandsk kultur som NRK forsyner oss med. Det er ein markert skilnad mellom den typisk amerikanske fjernsynsfilmen og den typisk britiske fjernsynsfilmen. Den amerikanske fjernsynsfilmen er bygd opp slik at det er bileta og det som skjer på filmen som skal fortelje historia.

Dialogen er det minimum som må til for å aksentuere og løyse opp tvetydigheter. Den britiske fjernsynsfilmen er som ei oppløsing av ein roman. Dialogen fortel det som er viktig, bileta er berre illustrasjonar som skal legge til dei nødvendige overtonane på den løpande teksten.

Ein kan spekulere på kvifor det skal vere tendensar til eit slikt skille mellom britiske og amerikanske TV-produksjonar. Eit viktig drag i framveksten av det amerikanske samfunnet var dei mange etniske gruppene og dei mange språka immigrantane hadde med seg. Dei hadde trong for å kommunisere. Men ikkje alle hadde like lett for å lære seg engelsk og språksamfunn døyrr vanskeleg. Både stumfilmen og dei første tekstlause teikneseriane hadde ein opplagt marknad som var teken godt vare på. Kunnskapen i å fortelje utan ord tok ein med seg inn i lydfilmens dagar og utvikla den vidare. Samspelet mellom tekst og bilete kan vere i ferd med å utvikle seg til ein ny måte å kommunisere på.

I dag er det videoprodusentane som ligg i fremste lina å utvikle teknikkar for å velje ut bitar av verda og å sette dei saman igjen så dei kan fortelje noko meir og kulturelt sett meir fundamentalt enn det faktiske biletinnhaldet. Det er gjerne ikkje rett å kalle dette mediet eit «språk» enno. Biletkommunikasjonen er t.d. enno ei einvegskjøring frå den sentrale produsenten til mottakaren. Mottakaren er sjeldan i stand til å reflektere over den usynlege bodskapen og om dei kunne, kan dei ikkje svare på same språket. Dette er likevel i rask endring.

Eit første steg er desentraliseringa av TV til lokale redaksjonar så fleire får erfaring med å lage biletbodskaper. Enno viktigare er utviklinga av datateknologien. Små datamaskinar med programvare som kan produsere teikneseriar kan om ikkje lenge vere ein ny måte å skrive brev på. Sjølv om biletkommunikasjonen i dag ikkje stettar alle krav til å vere eit språk, trur eg alle språkforskarar bør merke seg: den er raskt i ferd med å bli eit språk.

Kulturkløfta veks fram

Ungdommen er i dag vaksen opp med Donald og såkalla «dårlege» amerikanske TV-seriar. Dette har hatt andre viktige verknader enn at dei lærer verdinormer ingen rett veit kva er. Bilete overfører visse typer informasjon sær effektivt. Men evna til å trekke ut informasjon av bilete er ikkje medfødt. Det, som alt anna, må lærast. Gjennom teikneseriar og TV-sjåing har denne evna vorte oppøvd. Krava til TV-underhaldninga har med det endra seg. Ser vi på kva som vart rekna for topp underhaldning i femtiåra, blir i alle høve eg slått av kor inderleg keisamt alt synest. Vi får inn alt med teskei. I dagens underhaldning blir kvart innslag kortare og kortare. Når sjåaren er trena og produsenten veit kva han gjer, vil den kjappe sketsjen på 30 sekund fortelje like mykje som den langsame dialogen på 5 min. gjorde ein generasjon før.

Her ser vi spiren til den generasjonskløfta som synest vekse fram i høve til NRK.

Når NRK-folk skal velje ut kva som er god underhaldning og når TV-kritikarar skal dømme om A-kvalitet kontra B-kvalitet på det som skal sendast eller er sendt til det norske folk, vil dei rimelegvis dømme ut frå den bokkulturen dei er vaksne opp i der «en fullbefaren leser skal kunne tilegne seg sammenhengende tekst uten støtte av bilder» (Vinje i Dagbladet 6. februar 1985). Den klare favoriseringa av dei meir sakteflytande boklege britiske seriane ser eg som eit resultat av ein bokleg kultur. Men framtida for bokkulturen i TV synest lite løfterik. Skrifta er ikkje lenger aleine om å formidle kultur.

At nye generasjoner i dag har utvikla ferddigheter i å konsumere biletskvensar har imidlertid vidare konsekvensar enn å stille nye krav til underheldarane i NRK. Det utviklar også ei haldning til tidsbruk som gjer det vanskeleg for ein bokleg skole eller eit bibliotekstilbod å nå fram. Om det er haldningar og verdiprioriteringar det er viktig å formidle til neste generasjon, kvifor skal dei da få det gjennom eit eventyr lest opp på 15 minutt når dei kunne få det same gjennom ein teikneserie på 3 minutt?

Ein kultur der biletkommunikasjon er den dominerande forma vil vere annleis enn den vi har i dag. Det kan sjå ut som vi raskt er på veg mot ein slik kultur. For noen synest kanskje dette skremmande. Rop om forfallet i norskkunnskapar og lesekunne kan tyde på det. Etter kvart som folk trenar i biletkommunikasjon tar over produksjon og distribusjon av film og video vil utviklinga skyte fart. Samanhengande tekst utan bilete vil få større og større problem med å henge med. Den er rett og slett for langsam for auge og hjerner trenar i den mye raskare analogkommunikasjonen i teikneserieform. Dei mange som er bekymra for skriftkulturens stilling i dagens samfunn, har heilt rett. Vi er inne i ein viktig og langsigtig endringsprosess. Eg ser imidlertid ikkje noe poeng i å vere «mot» ein slik kulturtransformasjon. Det er i beste fall bortkasta krefter. Kreftene vil vere betre nytta på arbeid for å skjone kva som skjer med tanke på å legge nye sider til utviklinga. For den digitaliserte bokkulturen vår slik den står i dag, har – trur eg – visse kvalitetar vi ikkje utan vidare vil få med oss inn i framtida om vi ikkje nokså medvite arbeider for det.

Om vi som kineserane må finne opp ei beletskrift, eller om vi må utforske korleis PC-ane ikkje berre kan produsere tekst men også teikneseriar, det veit eg ikkje. men det at tekst og bilete talar til kvar si side av hjernen vår, kan kanskje love oss ei framtid der vi kan utvikle fleire sider av intellektet vårt enn det vi har hatt høve til så lenge samanhengande tekst utan bilete definerte kva som var kultur.

Ferguson, Marilyn: 1980 «The Aquarian Conspiracy.» – London: Granada, 1980.

© Erling Berge, forskar, Institutt for jordskifte og arealplanlegging, Norges Landbrukshøgskole